

ZIDDIYAT VA UNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Eshboyev Shoxruz Xon Farxodovich

Elektron pochta: fshoxruzxon@gmail.com

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola ziddiyatlar va uning ijtimoiy-psixologik mohiyatiga bag‘ishlangan bo‘lib, barcha nazariy muammolar ijtimoiy psixologiya tadqiqoti sohasida o‘rganiladi. Maqolada ziddiyatlar, ziddiyat turlari, ziddiyat va ijtimoiy keskinlik, nizolarni keltirib chiqaruvchi psixologik omillar kabi muammolar ham tahlil qilinadi. Bundan tashqari, maqolada ba‘zi tadqiqot ma‘lumotlariga ko‘ra tasnif va tavsiyalar aks ettirilgan.

Kalit so‘zlar: *kelishmovchilik, konstruktiv ziddiyat, buzg‘unchi ziddiyat, guruh kelishmovchiligi, konfliktologiya, ijtimoiy psixologiya, muvofiqlik, raqobat, ijtimoiy keskinlik, shaxs, shaxslararo munosabatlar, ijtimoiy tajovuz.*

Ko‘rinib turganidek, psixologik tadqiqotlar tizimida nafaqat ziddiyat va guruh bahslari tushunchalari, balki bir qator sotsiologiya, siyosatshunoslik va tarix fanlarida ham o‘rganiladi. Boshqa ijtimoiy fanlardan farqli o‘laroq, psixologiya inson psixiatriyasi nuqtai nazaridan muhokama qilinadi. Ziddiyatlar nafaqat inson faoliyati va qadriyatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi, balki guruh va shaxslararo munosabatlarga, ta‘lim sifatiga, mehnat samaradorligiga va shu kabilarni ham chetlab o‘tmaydi.

Tadqiqotchi V.M. Karimovning fikriga qaraganda, ziddiyatlar ikki qarama-qarshi istakning raqobati yoki qarama-qarshiligidir. Zamonaviy psixologiyaning dolzarb vazifalaridan biri kelishmovchiliklarning oldini olish, ziddiyatlarning mohiyatini aniqlash, nizolar turlarini tasniflash va nizolarni hal qilishning uslubiy tizimini ishlab chiqishdir.

Shu nuqtai nazardan e'tiborimizni tortayotgan mazkur nazariy tadqiqot sezilarli ahamiyat kasb etadi.

Psixologik tomondan qarama-qarshiliklar tomonlarning manfaatlari, ehtiyojlari va fikrlari turliligi bilan izohlanadi. Va bu qarama-qarshiliklar asosida nizolar kelib chiqadi. Biroq, hozirgi vaqtda har qanday qarama-qarshiliklarni ziddiyat deb atash mumkinligi haqidagi masala ilmiy tadqiqotlarda munozarali nuqta sifatida qaraladi va bu o'z navbatida, ularning ijtimoiy-psixologik mohiyatini o'rganishni talab qiladi.

O'rganish mezonini tahlil qilishda quyidagi fikrlarni hisobga olish kerak:

1. Tomonlarning o'zaro bog'liqligi, ya'ni bir-biri bilan o'zaro ta'siri ikkinchi shaxsning harakatini ta'minlaydi, bu birinchi sub'ektning javobini talab qiladi. Shunday qilib, tomonlarning o'zaro ta'siri mavjud, ularning nazorati kuzatiladi, lekin agar aloqaning qat'iy qoidalari (masalan, jang sport turlari) mavjud bo'lsa, unda bu ziddiyat emas;

2. Ziddiyatli vaziyatni tushunish, ya'ni bir yoki ikkala tomon boshqalarning harakatlarini biron bir maqsadga erishish uchun chalkashlik deb bilish yoki vaziyatni dushman janglariga havola qilish;

3. Ikkinchi harakat strategiyasini tanlash: har ikki tomon uchun ham maqbul bo'lgan nizolarni yarashtirish yoki hal qilish yo'lini izlash yoki aksincha, kurashning kuchayishi, masalan, individual (kognitiv) nizolardan shaxslararo nizolarga o'tish. , shuningdek, zo'ravonlik harakatlaridan foydalanish;

Ziddiyatli holatlarda aybdor ham, aybsiz ham yo'q, faqat hamma o'z maqsadi yo'lida faol.

Tadqiqotchi I.I. Borodinning ta'kidlashicha, ziddiyatlar o'zaro ta'sirning bir turi bo'lib, buning natijasida barcha manfaatdor tomonlar ishtirok etadi va har bir shaxs ziddiyatlarga hissa qo'shadi. Lekin, odatda, odam: "Adashmasam, boshqa odam aybdor", "Men haqman, ikkinchisi noto'g'ri, bu yomon", deb o'ylaydi va hamma o'z haqligini isbotlash uchun atrofiga yig'iladi.

Mojaroning yechimi har doim ham bir xil bo'lavermaydi. Tomonlarning kelishuvi, tomonlardan biri nizolardan chekinishi, shuningdek, uchinchi kuchlarning aralashuvi natijasida nizolar avtomatik tarzda tugaydi.

Ziddiyatlarning ilmiy mazmuni o'lchovlariga kelsak, u har doim muayyan tizimda sodir bo'ladi: oila, xodim, ishchi guruh, mamlakat, mamlakatlar xalqaro assotsiatsiyasi. Ziddiyatlarning ichki chegaralarini belgilab, uning asosiy ishtirokchilari o'zlarining shaxsiyatini tushunishi va o'z harakatlari maqsadini anglashidir. Bunda nizo chegaralari ziddiyatlar ishtirokchilari soniga ham bog'liq bo'ladi.

Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, argument - bu hodisa, qarama-qarshilikning haddan tashqari qizg'in shakli, lekin u qarama-qarshiliklarni aniqlash va hal qilish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Shu munosabat bilan savol tug'iladi: ziddiyat nimadan kelib chiqadi, uning rivojlanish bosqichlari qanday? Buni quyidagicha izohlash mumkin: ziddiyat - bu qarama-qarshiliklar o'rtasidagi nizolarni keltirib chiqaradigan ob'ektiv holat. Bunda ziddiyat sub'ektlari ma'lum manfaat, ehtiyoj va maqsadlarga ega bo'ladi.

Subyektiv va psixologik nuqtai nazardan qaralsa, bir tomonning ehtiyojlarining yetishmasligi ziddiyatlarning ijtimoiy-psixologik asosidir. Qarama-qarshiliklarning bunday tuzilishi hali hal etilmagan ziddiyatni keltirib chiqaradi. Demak, ziddiyatli vaziyat - bu turli ijtimoiy sub'ektlar o'rtasidagi haqiqiy kurash uchun asos yaratadigan inson ehtiyojlari va manfaatlari majmuasidir.

Ziddiyatli vaziyatlar ob'ektiv bo'lishi mumkin va kelajakdagi potentsial raqiblarning irodasi (xodimlarni qisqartirish) yoki tomonlardan birining aybi bilan yuzaga kelishi mumkin. Lekin har bir holat real hodisalar deb ataladi va uning sub'ektiv ma'nosi har bir tomonning bu hodisalarni qanday qabul qilishiga bog'liq va shu bilan birga bu holat o'zgaradi va rivojlanadi. Bu ziddiyatli vaziyatning paydo bo'lishining asosiy belgisidir.

Kelishmovchilik predmeti qandaydir jiddiy qarama-qarshilikdir, shuning uchun tomonlar ushbu qarama-qarshilikni hal qilish uchun kurashmoqda.

Nizo bo'yicha kelishmovchiliklar hal qilinganda, qiyin vaziyatdan chiqish yo'li izlanadi, bu holda ziddiyat funksiyasining vazifasi ko'tariladi: ijobiy yoki salbiy, yaxshi yoki yomon. Boshqacha qilib aytganda, ziddiyatning paydo bo'lishi yaxshi yoki yomonmi? Bu yerda, odatdagidek, biz ziddiyat har doim oilaviy muammolar va kelishmovchiliklar, xizmat yetishmasligi, millatlararo, hududiy, ijtimoiy-siyosiy qarama-qarshiliklar, azob-uqubatlar va yo'qotishlar shaklida yuzaga kelishidan kelib chiqamiz. Odatda ziddiyat salbiy hodisa sifatida qaraladi.

Biroq, agar siz muammoning mohiyatiga qarasangiz, u holda bu muammoning ma'lum bir nuqtai nazardan mustaqil ravishda boshqa ko'rinishi mavjud. Shunga ko'ra, ziddiyatni nafaqat salbiy ijtimoiy hodisa, balki ijobiy hodisa sifatida ham ko'rish mumkin. Gap shundaki, ziddiyat odatiy ijtimoiy tuzumdan chiqib boshlaydigan noxush, nomaqbul hodisadir, biroq ziddiyatli vaziyat jarayonida tinchlik olib keladigan va uni barqaror ushlab turuvchi kuchlar mavjud.

Shu bilan birga, ziddiyat normasidan chetga chiqishlar bilan bir qatorda, uni ijtimoiy munosabatlar normasi va jamiyatning normal holati deb hisoblaydigan qarash ham mavjud.

Muayyan yomon xulq-atvorning motivatsion tahlilini o'rganuvchi tadqiqotchi A.Ya. Antsupovning ta'kidlashicha, ziddiyat har ikki tomonning o'zaro ta'siri, uning maqsadlarini amalga oshirish ikkinchi tomonning maqsadlariga zid keladi, ya'ni raqobat ko'rinadi. Ob'ektiv vaziyat va boshqa tomondan, hissiy jihatdan qoniqarsiz. Odamlar o'rtasidagi xarakterli kayfiyat va turli xil psixologik xususiyatlar ziddiyatli xatti-harakatlarni keltirib chiqaradi. Odamlar o'rtasidagi ziddiyatni hal qilib bo'lmagani uchun ular konstruktiv funktsiyani ham bajarishlari mumkin.

Ziddiyatlarning ijobiy konstruktiv funktsiyalari quyidagilardan iborat:

- agar ziddiyatli vaziyat turg'unlikni inkor etsa, u ma'lum darajada oldinga siljiydi;

- ziddiyatlarda kelishmovchiliklar manbasini ob'ektivlashtirish yuzaga keladi va bu kelishmovchilikni hal qilish, "yo'q qilish", shuningdek, kelajakdagi nizolarning oldini olish yo'llarini topish mumkin bo'ladi;

- ziddiyatlarning o'zini o'zi tasdiqlash usuli, bu ayniqsa yoshlar orasida sezilarli bo'ladi, bu ziddiyatli vaziyatdagi maqomini saqlab qolish uchun zarur bo'lgan xatti-harakatlar turi.

- ilmiy faoliyatdagi guruh ichidagi ziddiyat ijodiy faoliyat uchun zarur bo'lgan stress darajasini yaratadi; shuning uchun tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ziddiyatli vaziyatlarda ijodiy ilmiy faoliyat samaradorligi oshadi;

- guruhlararo nizolar jamoa hayotida guruh a'zolarining e'tiboriga havola etilib, guruh birdamligida nizolarni hal qilishga yordam beradi. Bu esa destruktiv ziddiyatlarning tasnifini nazarda tutadi.

Buzg'unchi to'qnashuvning belgilari:

1) nizoni uzaytirish;

2) ziddiyatli vaziyatning davomiyligi, ya'ni nizolar, agar nizo sabablari bartaraf etilgan bo'lsa ham, dastlabki natija bilan bog'liq bo'lmagan boshqa sabablarga ko'ra davom etadi;

3) nizo taraflari tomonidan yetkazilgan zararning ortishi;

4) ishtirokchilarning tajovuzkor harakatlari, vaziyatlar bilan bog'liq g'oyalarning o'sishi va boshqalar.

Yuqoridagi uslubiy tahlilga asoslanib, biz nizolarning foydaliligi yoki zaifligi haqidagi savolga qaytamiz. Shuni ta'kidlash kerakki, ziddiyat - bu qarama-qarshiliklarning paydo bo'lishi va ularni bartaraf etish usuli.

Ziddiyat ziddiyatni hal qilish nuqtai nazaridan ma'lum darajada foydalidir. Ammo savol tug'iladi: nizolarni hal qilishning ahamiyati nimada? Narx odatda juda yuqori. Tizimning qulashi yoki jiddiy buzilishi shaklida, ba'zan esa tomonlardan birining yo'qolishi shaklida. Bu yerda ijtimoiy chalg'itishlar asosiy rol o'ynaydi.

Bizning fikrimizcha, ob'ektiv ziddiyatni hal qilishning eng yaxshi yo'li - bu konfliktni hal qilish emas, balki tinch, konservativ yondashuv. Bu usul tinch, madaniy jihatdan maqbul yo'llar va vositalar bilan amalga oshiriladi. Shu bilan birga, nizolashayotgan tomonlar va barcha ishtirokchilar mojaro holatidan tinch yo'l bilan chiqish zarurligini tushunadilar.

Shuning uchun bizning asosiy vazifamiz ziddiyatlar va uning ishtirokchilarining psixologik xususiyatlarini o'rganishdir.

Muammoni keltirib chiqaradigan omillarni va ziddiyatning psixologik mohiyatini aniqlash muhimdir. Ijtimoiy-psixologik tadqiqotlar tahlili nizoning quyidagi asosiy sabablarini aniqlashga imkon beradi:

- zamonaviy jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning paydo bo'lishini aniqlash;

- ijtimoiy psixologiya - bu turli odamlarning ehtiyojlari, motivlari va maqsadlari faoliyati;

- ijtimoiy demografiya odamlarning xulq-atvori motivlarida istaklarning farqlanishi bilan tavsiflanadi.

Bu farqlar odamlarning jinsi va yoshiga qarab paydo bo'ladi.

Odamlar ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatning o'zgarishiga e'tibor beradi, shuning uchun ular o'z manfaatlarini va ehtiyojlariga muvofiq harakat qiladilar.

Tabiiyki, ijtimoiy ehtiyojlardan biri bahs-munozaradir. Eng boy va eng kambag'allar o'rtasida daromad va xarid qobiliyatining tengsizligi va o'rta qatlam jamiyatining yo'qligi. Ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy rivojlanishdagi noaniqliklar barcha darajadagi nizolarning sabablari hisoblanadi.

Ijtimoiy mojarolar har doim ijtimoiy keskinlik deb ataladigan ma'lum bir ijtimoiy-psixologik muhit bilan birga keladi. Ijtimoiy keskinlik ijtimoiy ong va xulq-atvorning, voqelik va voqelikni idrok etishning o'ziga xos holatining alohida holdir.

Tadqiqotchi I.I. Borodinning fikricha, ijtimoiy ziddiyatlar nafaqat ijtimoiy psixologiyaning, balki sotsiologiyaning ham vazifasidir.

K.Kulining "ijtimoiy tabaqalanish" sotsiologiyasi nazariyasi jamiyatdagi "differentsiatsiya"ning yaqqol dalilidir.

Agar jamiyatdagi noaniqlik, ya'ni qarama-qarshiliklar to'g'ri boshqarilmasa va bartaraf etilmasa, "varvarlik" holatlari paydo bo'ladi. Bunda odamlar ijtimoiy taraqqiyotning e'lon qilingan ideallari bilan ularning real natijalari o'rtasidagi farqni tezda anglaydilar.

Ijtimoiy harakatchanlik quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

a) umr ko‘rish davomiyligidan norozilik (narxlarning ko‘tarilishi, inflyatsiya, qashshoqlikning qisqarishi, shaxsiy xavfsizlik va boshqalar).

b) hukmron elitaga bo‘lgan ishonchning yo‘qolishi (kelajakdagi baholashning noaniqligi, xavfni idrok etishning kuchayishi, ommaviy ruhiy kasalliklar va hissiy qo‘zg‘alish);

d) ommaviy harakatlarning paydo bo‘lishi (turli to‘qnashuvlar, mitinglar va ish tashlashlar).

Shunday qilib, ijtimoiy keskinlik nizolarning yirik sababidir. Tasniflashning asosiy bosqichlari quyidagilardan iborat:

1) ijtimoiy zaiflik darajasi norma hisoblanadi;

2) ijtimoiy nizolarning o‘shining yashirin yuki – ichki yoki toqat qilinadigan chegara ko‘rsatkichi;

3) ijtimoiy keskinlikdan norozilik yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan bosqich - ziddiyatni anglash;

4) ijtimoiy norozilikning jiddiy ziddiyatga o‘tishi hal qiluvchi bosqichdir;

5) ijtimoiy ziddiyatlarning jadal rivojlanish bosqichi - portlash;

6) ijtimoiy norozilikning eng yuqori bosqichi – to‘qnashuv ziddiyati;

7) ilm-fan darajasidan jamoatchilik noroziligining o‘zgarishi - ijtimoiy ziddiyatning tugashi.

Yuqoridagi tahlillar nafaqat ziddiyatning mohiyatini, uning psixologik mohiyatini va shiddatlilik darajasini, balki psixologik, sotsiologik, demografik va siyosiy muammolarni ham tushuntiradi.

Demak, ziddiyatlarni va ularning psixologik mohiyatini o‘rganish ikki yoki undan ortiq kishilarning ziddiyatda ishtirok etishini anglatmaydi, balki davlat va millat masalalarini hal qiladi. Bundan tashqari, ziddiyatlarning oldini olish, nizolarni hal qilishni tizimlashtirish, muvofiqlikni keng yoritish, nizolarni hal qilish, yosh va jins farqlari kabi masalalar ijtimoiy psixologiya muammolari bilan bog‘liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. A.Y. Antsupov, A.I. Shipilov – Konfliktologiya. – Piter, 2008
2. E.P. Ilin – Motivatsiya va motivlar (Мотивация и мотивы) – Piter, 2006.
3. V.M. Karimova – Ijtimoiy psixologiya – Toshkent, 2012
4. Y.G. Zaprudskiy – Ijtimoiy konflikt (Социальный конфликт) – Rostov, 1992